

UZASADNIENIE

I. Szczegółowy opis proponowanych zmian (art. 1 projektu).

- 1) Uporczywe niewykonywanie obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy lub uporczywe uchylanie się od sprawowania opieki nad spadkodawcą jako przyczyna niegodności dziedziczenia (projektowany art. 1 pkt 1 – zmiana art. 928 k.c.).**

Regulujący kwestię niegodności dziedziczenia przepis art. 928 Kodeksu cywilnego¹ odzwierciedla powszechnie akceptowane w społeczeństwie zasady etyczne i przyjęte zwyczaje, zgodnie z którymi za niesłuszne i niewłaściwe uważa się dziedziczenie osoby, która dopuściła się względem spadkodawcy czynów niegodziwych, nacechowanych wysokim stopniem zawinienia i naganności.

W obecnym stanie prawnym, wśród przesłanek uznania przez sąd za niegodnego dziedziczenia wyróżnia się: dopuszczenie się umyślnie ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy (art. 928 § 1 pkt 1), nakłonienie spadkodawcy podstępem lub groźbą do sporządzenia lub odwołania testamentu albo przeszkodzenie spadkodawcy podstępem lub groźbą w dokonaniu jednej z tych czynności (art. 928 § 1 pkt 2), umyślne ukrycie lub zniszczenie testamentu spadkodawcy, jego podrobienie lub przerobienie albo świadome skorzystanie z testamentu przez inną osobę podrobionego lub przerobionego (art. 928 § 1 pkt 3). Każda z ww. przyczyn stanowi samodzielną podstawę do uznania za niegodnego dziedziczenia.

W doktrynie i orzecznictwie brak jest jednolitości w odniesieniu do możliwości stosowania instytucji niegodności dziedziczenia do stanów faktycznych niemieszczących się w dyspozycji art. 928 § 1 k.c. w drodze analogii czy też w wyniku wykładni rozszerzającej zakres przypadków uzasadniających niegodność spadkobiercy. Z uwagi na daleko idące skutki, jakie niesie ze sobą uznanie danej osoby za niegodną dziedziczenia, nie dopuszcza się możliwości orzekania o niegodności dziedziczenia nawet w razie popełnienia przez daną osobę czynów wysoce niemoralnych i sprzecznych z zasadami współżycia społecznego, a niewymienionych w powołanym przepisie.

Nie rozstrzygając powyższej kwestii, ze względów słusznościowych, zasadne wydaje się dodanie kolejnej przesłanki niegodności dziedziczenia w postaci uporczywego

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 i 2320 oraz z 2021 r. poz. 1509); dalej: k.c.

niewykonywania obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy lub uporczywego uchylania się od sprawowania opieki nad spadkodawcą. System prawny powinien bowiem reagować na etycznie niewłaściwe zachowania osób, które mogą osiągnąć korzyści ze spadku.

Choć spadkodawca może zdecydować o wyłączeniu danej osoby od dziedziczenia z powodu uporczywego uchylania się od wykonywania wobec niego obowiązku alimentacyjnego, to jednak nie zawsze możliwe będzie sporządzenie testamentu, w którym będzie on mógł wydziedziczyć swojego potencjalnego spadkobiercę. Może mieć to miejsce przykładowo w sytuacji, w której spadkodawca będzie osobą małoletnią lub pozbawioną zdolności do czynności prawnych bądź nie będzie to możliwe z przyczyn faktycznych (np. spadkodawca będzie znajdował się w stanie wegetatywnym, a nie zostanie jeszcze ustanowiony dla niego doradca tymczasowy). Powyższe przemawia za uregulowaniem przez ustawodawcę takiej sytuacji także wśród przesłanek niegodności dziedziczenia.

Treść i zakres obowiązku alimentacyjnego regulują przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego². Obowiązki i uprawnienia alimentacyjne mogą wynikać ze stosunków pokrewieństwa (art. 129 k.r.o.), przysposobienia (art. 131 k.r.o.), powinowactwa (art. 27 i 144 k.r.o.) i małżeństwa (art. 27 i 130 k.r.o.). Obowiązek alimentacyjny polega na dostarczaniu środków utrzymania, a w miarę potrzeby także środków wychowania względem krewnych w linii prostej i między rodzeństwem (art. 128 k.r.o.). Szczególne zasady w ramach tej instytucji dotyczą dzieci, wobec których rodzice obowiązani są do świadczeń alimentacyjnych, gdy te nie są jeszcze w stanie utrzymać się samodzielnie. Wyjątkiem jest sytuacja, w której dochody z majątku dziecka wystarczają na pokrycie kosztów jego utrzymania i wychowania. W odniesieniu do innych członków rodziny zobowiązanie takie powstaje natomiast jedynie wtedy, gdy dana osoba znajdzie się w niedostatku (art. 133 k.r.o.).

Nie budzi wątpliwości, że celem instytucji niegodności dziedziczenia jest wyeliminowanie sytuacji, w których nabycie korzyści ze spadku przez określoną osobę byłoby w powszechnym odczuciu niesprawiedliwe, niesłuszne czy wręcz niemoralne.

W ocenie projektodawcy, taka okoliczność ma miejsce w przypadku, gdy potencjalny spadkobierca w sposób uporczywy uchyla się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego w stosunku do spadkodawcy, pomimo realnej możliwości spełnienia tych obowiązków. Powszechnie bowiem brak jest zgody na to, aby majątek spadkodawcy, będący niejednokrotnie dorobkiem jego całego życia, przeszedł po jego śmierci na osobę, która swoim celowym działaniem uniemożliwiała zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych

² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2020 r. poz. 1359); dalej: k.r.o.

uprawnionego spadkodawcy. Świadczy o tym chociażby fakt uznania braku alimentacji za przestępstwo przeciwko rodzinie i opiece (por. art. 209 k.k.³).

Jednocześnie, możliwości stwierdzenia niegodności dziedziczenia nie powinno się wiązać wyłącznie z relacjami o charakterze ekonomicznym. Z punktu widzenia spadkodawcy to właśnie poczucie odrzucenia, osamotnienia, pozostawania bez wsparcia osobistego lub emocjonalnego spadkobiercy mogą wywoływać silniejsze poczucie braku etyczności zachowania spadkobiercy. Dlatego projekt przewiduje, aby taka możliwość była przewidziana również w przypadku uporczywego uchylania się od sprawowania opieki nad spadkodawcą, która opisana została w Tytule III Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (art. 145 i n.k.r.o.).

W ocenie projektodawcy, zachowania określone w projektowanym przepisie, warunkujące uznanie za niegodnego dziedziczenia winny pozostawać w stosunku alternatywy łącznej, co pozwoli na pozbawienie spadkobiercy prawa do dziedziczenia oraz prawa do zachowku nie tylko w przypadku równoczesnego wystąpienia obu z nich, ale również w sytuacji wyłącznie uporczywego niewykonywania obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy, mimo wywiązania się z obowiązku sprawowania nad nim opieki, jak i w przypadku uporczywego uchylania się od sprawowania opieki nad spadkodawcą, mimo spełnienia ciężącego na spadkobiercy obowiązku alimentacyjnego.

Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie, przez „uporczywość” rozumie się zachowanie długotrwałe, powtarzalne, nacechowane złą wolą i nieustępliwością. „Uporczywość” zachodzi zatem dopiero w sytuacji permanentnego niewykonywania przez zobowiązanego świadczenia alimentacyjnego lub sprawowania opieki, pomimo obiektywnej możliwości ich spełnienia. Użycie przez ustawodawcę tego sformułowania w projektowanym art. 928 § 1 pkt 4 k.c. ma na celu podkreślenie, że nie chodzi o sporadyczne czy wpadkowe niewykonywanie przez spadkobiercę ww. obowiązków względem spadkodawcy. Stanowić ono będzie jasną wytyczną dla sądu, który każdorazowo przeprowadzi indywidualną ocenę spełnienia nowododanej przesłanki niegodności dziedziczenia w odniesieniu do realiów konkretnej sprawy.

Jeżeli to spadkodawca zawinił co do powstania danego stanu faktycznego, to nie będzie można zazwyczaj mówić o „uporczywości” działania po stronie osoby mającej być uznaną za niegodną. Choć więc słownikowe rozumienie pojęcia uporczywości nie zakłada

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1444 i 1517 oraz z 2021 r. poz. 1023); dalej: k.k.

co prawda *per se* umyślności działania sprawcy⁴, ale odwołanie do zbliżonego aksjologicznie unormowania art. 1008 pkt 1 i 3 k.c.⁵, nie powinno pozostawiać wątpliwości, że zachowanie danej osoby jest uporczywe tylko wówczas, gdy jest nie tylko umyślne, ale i „świadome” oraz „ukierunkowane”⁶.

Proponowana regulacja nie zagraża interesom spadkodawcy i nie uniemożliwia mu decydowania o tym, czy dana osoba będzie rzeczywiście niegodna dziedziczenia po nim. Każdorazowo będzie on bowiem mógł jej przebaczyć, do czego wystarczające jest dostateczne rozeznanie (art. 930 k.c.). Może również ustanowić ją spadkobiercą w sporządzonym przez siebie testamencie.

Proponowana nowa przesłanka niegodności dziedziczenia będzie miała charakter uzupełniający względem przesłanki określonej w art. 928 § 1 pkt 1 k.c. przesądzając, że dla uznania danej osoby za niegodną nie będzie konieczne stwierdzenie prawomocnym wyrokiem sądowym, że nie alimentowała spadkodawcy.

Na uwagę zasługuje również fakt, że w krajach członkowskich OECD/UE rozwiązanie zbliżone do proponowanego przewiduje m.in. art. 541 pkt 3 ABGB, który umożliwia uznanie za niegodną osobę, która szczególnie ciężko zaniedbała wobec spadkodawcy obowiązki wynikające ze stosunku prawnego między rodzicami a dziećmi, jeżeli spadkodawca nie był w stanie sporządzić testamentu lub z innych przyczyn nie był w stanie wydziedziczyć tej osoby, a okoliczności nie wskazują, że przebaczył jej przed śmiercią.

2) Potrzeba i cel ograniczenia kręgu dalszych spadkobierców ustawowych (projektowany art. 1 pkt 2 – zmiana art. 934 k.c.).

W obecnym stanie prawnym, w przypadku braku zstępnych, małżonka, rodziców, rodzeństwa i zstępnych rodzeństwa spadkodawcy, cały spadek przypada w częściach równych dziadkom spadkodawcy. Jeżeli któreś z dziadków spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadał, przypada jego zstępnym. Podział tego udziału następuje według zasad, które dotyczą podziału spadku między zstępnych spadkodawcy, tj. poprzez zastosowanie dyspozycji art. 931 § 1 i 2 k.c. zarówno do podziału udziału zmarłego dziadka pomiędzy zstępnych w zakresie określenia wielkości udziału

⁴ Słownikowo oznacza ono jedynie działanie, które „jest długotrwałe i oceniane jako nieprzyjemne lub szkodliwe” – Wielki Słownik Języka Polskiego (<https://wsjp.pl/haslo/podglad/4987/uporczywy>).

⁵ Pojęcie „uporczywości” występuje w kodeksie cywilnym także w art. 685 k.c. Ponadto występuje ono w przepisach kodeksu karnego (por. np. art. 145 § 1 pkt 1, art. 190a § 1, art. 218 § 1a, art. 218a k.k.).

⁶ Por. P. Księżak, w: Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IVA. Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki, red. K. Osajda, Warszawa 2019, s. 959.

przypadającego każdemu z nich, jak i do ustalenia kręgu zstępnych w wypadku, gdy bezpośredni zstępny dziadka nie dożyje otwarcia spadku. W braku zstępnych tego z dziadków, który nie dożył otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przysługiwał, przypada pozostałym dziadkom w częściach równych.

Krąg spadkobierców ustawowych, uwzględniający dziedziczenie dziadków i ich zstępnych, został wprowadzony ustawą z dnia 2 kwietnia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny⁷. W uzasadnieniu nowelizacji wskazano, że za poszerzeniem kręgu spadkobierców przemawiały względy słuszności oraz przekonanie, że umożliwienie dziedziczenia ustawowego przez rodzeństwo rodziców spadkodawcy oraz ich dzieci i wnuki, w przypadku, gdy któreś z dziadków nie dożyło otwarcia spadku będzie służyć umocnieniu więzów rodzinnych. Według twórców ustawy miało to być zgodne z ideą jak najlepszego użytku gospodarczego z majątku spadkodawcy. Jako główny cel nowelizacji wskazano wypełnienie oczekiwań wyrażonych pod adresem ustawodawcy przez Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 31 stycznia 2001 r. sygn. akt P 4/99⁸ czy sugestii zawartych w uzasadnieniu wyroku z dnia 5 września 2007 r. sygn. akt P 21/06, dotyczących odsunięcia na dalszy plan dziedziczenia ustawowego gminy ostatniego miejsca zamieszkania zmarłego bądź Skarbu Państwa, na skutek dopuszczenia do dziedziczenia dalszych krewnych, co miało być bardziej uzasadnione bliskością stosunku łączącego osoby ze spadkodawcą. Na marginesie zauważyć należy, że powyższe orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego dotyczyły rozszerzenia kręgu spadkobierców w zakresie dziedziczenia gospodarstwa rolnego, której to kwestii ustawa z 2009 r. nie poruszała.

Z danych statystycznych projektodawcy wynika, że po wejściu w życie ustawy nowelizującej z 2009 r. doszło do zwiększenia zaległości w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku, pomimo zmniejszenia się ogólnego wpływu tego typu spraw. Ponadto zaobserwować można zwiększenie wpływu spraw o uchylenie się od skutków niezłożenia oświadczenia o przyjęciu/odrzućeniu spadku i spraw o wyrażenie przez sąd opiekuńczy zezwolenia na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem małoletniego.

Przyczyn takiego stanu rzeczy niewątpliwie należy doszukiwać się w zbyt szeroko zakreślonym kręgu spadkobierców ustawowych. Sąd spadku został bowiem zmuszony, do poszukiwania dalekich, a nawet bardzo dalekich krewnych spadkodawcy. Z praktyki orzeczniczej wynika bowiem, że sąd często posiada informacje o rodzinie zmarłego, ale bez danych teleadresowych. Koniecznym zatem staje się długotrwałe i często kosztowne

⁷ Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 79 poz. 662).

⁸ OTK 2001 nr 1, poz. 5.

(np. związane z kosztami tłumaczenia pism dla rodziny stale i od urodzenia zamieszkującej za granicą i nie posługującej się językiem polskim) poszukiwanie dalszych spadkobierców, najczęściej właśnie w zakresie dalszych zstępnych dziadków, tzn. ich prawnuków czy praprawnuków. Dodatkowo, tak szeroki krąg spadkobierców, z pewnością przyczynia się do zwiększania ilości spraw o uchylenie się od skutków niezłożenia oświadczenia woli o odrzuceniu spadku czy spraw o wyrażenie zezwolenia przez sąd opiekuńczy na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem małoletniego lub osoby pozostającej pod opieką. W przypadku, gdy spadek nie prezentuje wartości dodatnich (obciążany jest licznymi długami), większa ilość osób musi złożyć oświadczenie o odrzuceniu spadku, często też nie mając wiedzy o powołaniu do spadkobrania i rozpoczęciu biegu terminu do złożenia stosownego oświadczenia, z uwagi na brak kontaktu ze spadkodawcą przed jego śmiercią. Tym samym, uznać należy, że zmiana dokonana ustawą z 2009 r. była zbyt daleko idąca.

Niniejszy projekt przewiduje ograniczenie kręgu spadkobierców ustawowych w przypadku, gdy do dziedziczenia dochodzą zstępni dziadków, którzy nie dożyli otwarcia spadku, do dzieci tych dziadków, czyli – co do zasady – rodzeństwa rodziców spadkodawcy oraz dzieci tych dzieci, czyli rodzeństwa ciotecznego lub stryjecznego spadkodawcy. Wyłączeni od dziedziczenia zostaną natomiast dalsi zstępni dziadków spadkodawcy, czyli tzw. cioteczne lub stryjeczne wnuki i dalsze pokolenia.

Zaproponowana zmiana art. 934 k.c. w sposób niewątpliwy pozwoli na skrócenie długości postępowań o stwierdzenie nabycia spadku wobec braku potrzeby poszukiwania dalszej rodziny zmarłego spadkodawcy. Można przewidywać również zmniejszenie obciążenia sądów poprzez spadek ilości spraw o uchylenie się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku, spraw o złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku czy protokołów o odebraniu takiego oświadczenia przez inne sądy, notariuszy i inne uprawnione osoby, jak i spraw o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub osoby pozostającej pod opieką. Skoro bowiem mniej osób będzie uprawnionych do spadku z ustawy, to mniej osób będzie zmuszonych wszczynać tego typu postępowania. Dalszą konsekwencją proponowanych zmian będzie redukcja zaległości sądów powszechnych w zakresie spraw o stwierdzenie nabycia spadku poprzez przyspieszenie ich rozpoznawalności, a przez to uchroni także Skarb Państwa od odpowiedzialności odszkodowawczej na podstawie przepisów ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu

sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki⁹. Redukcja zaległości w tego typu sprawach wpłynie z kolei pozytywnie na intensyfikację rozpoznawania innych spraw dzięki sprawniejszemu ustalaniu następców prawnych zmarłej strony postępowania sądowego.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że węższy niż obecnie funkcjonujący w Polsce krąg spadkobierców i bardziej ograniczony niż proponowany w projekcie, ustalono w nowym czeskim Kodeksie cywilnym z 2014 r. Przewiduje on bowiem, że uprawnionymi z ustawy do spadkobrania są kolejno: 1. Małżonek lub partner i dzieci oraz dalsi zstępni spadkodawcy (w równych udziałach), a w braku rodzeństwa jego dzieci; 2. Małżonek lub partner (min. połowa), rodzice, a także osoby współzamieszkujące — żyjące ze zmarłym we wspólnym gospodarstwie domowym lub na jego utrzymaniu minimum rok przed śmiercią; 3. Rodzeństwo i osoby współzamieszkujące (w równych udziałach); 4. Dziadkowie; 5. Pradziadkowie; **6. Wnuki rodzeństwa, dzieci dziadków, a w razie ich braku dzieci tych dzieci.**

Krąg spadkobierców ustawowych w prawie czeskim nie obejmuje zatem w linii bocznej wnuków rodzeństwa oraz prawnuków i dalszych zstępnych dziadków niebędących krewnymi w linii prostej, co zbieżne jest z projektowaną zmianą.

Szeroki krąg spadkobierców spotkał się również z krytyką w polskiej doktrynie, w której wskazuje się na wątpliwości co do wypełniania przez nowelizację z 2009 roku zamierzenia ustawodawcy, którym było dążenie do odwzorowania dorozumianej woli spadkodawcy. Zdaniem doktryny, wynika to z faktu, że nie ograniczono kręgu spadkobierców ustawowych dziedziczących w przypadku, gdy którekolwiek z dziadków nie dożyło otwarcia spadku, do któregoś stopnia pokrewieństwa. Powoływano, że uzasadnionym jest dopuszczenie do spadkobrania rodzinę w trzecim (wujostwo) lub czwartym stopniu pokrewieństwa (rodzeństwo cioteczne lub stryjeczne), ale wątpliwości budzi możliwość spadkobrania przez dalszych ich zstępnych, tzn. w piątym i dalszym stopniu pokrewieństwa¹⁰.

W świetle powyższego proponowane rozwiązanie pozwoli na odwzorowanie hipotetycznej woli spadkodawcy, przy jednoczesnym zawężeniu kręgu osób uprawnionych do rzeczywiście najbliższej rodziny. Ponadto, oczywistym jest, że mieści się ono w granicach konstytucyjnych, gwarantując prawo do dziedziczenia i w dalszym ciągu dążąc do pozostawienia własności w rękach prywatnych, odsuwając na dalszy plan spadkobranie przez gminę ostatniego miejsca zamieszkania zmarłego spadkodawcy bądź Skarbu Państwa.

⁹ Dz. U. z 2018 r. poz. 75 oraz z 2019 r. poz. 1349.

¹⁰ J. Wierciński, *Uwagi o teoretycznych założeniach dziedziczenia ustawowego*, „Studia Prawa Prywatnego” 2009, nr 2, s. 88 oraz art. 61⁷ § 1 i 2 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2020 r. poz. 1359).

Podkreślić przy tym należy, że projektowana regulacja nie będzie stała na przeszkodzie do odmiennego rozdysponowania swoim majątkiem przez spadkodawcę w drodze testamentu. Dążeniem ustawodawcy jest, aby w drodze dziedziczenia spełniała się w miarę możliwości jak najpełniej wola spadkodawcy. Nie ulega wątpliwości, że dziedziczenie ustawowe jest jedynie regulacją uzupełniającą w tym zakresie, gdzie podstawą powinno być wyrażenie swojej woli przez spadkodawcę w dowolnie wybranej formie testamentu.

Nowelizacja przepisu art. 934 § 2 i 3 k.c. doprowadzi do usunięcia z kręgu osób uprawnionych do spadkobrania dalekich krewnych, z którymi więź często jest znikoma albo w ogóle nie powstała, przy pozostawieniu swobody testowania i wyrażenia woli przez spadkodawcę, gdy jest ona odmienna od założenia poczynionego przez ustawodawcę.

Ograniczenia kręgu spadkobierców ustawowych nie sposób uznać jedynie za narzędzie służące do usprawnienia toczących się postępowań, czy ograniczenia ilości spraw wpływających do sądu. Zawężenie kręgu spadkobierców w sposób przewidziany w nowelizowanym art. 934 k.c. jest celowe z przedstawionych wyżej względów. Efektem tego zawężenia będzie natomiast usprawnienie toczących się postępowań i ograniczenie ilości spraw wpływających do sądów.

3) Potrzeba wprowadzenia regulacji określających wpływ czynności zmierzających do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku na bieg terminu do złożenia tego oświadczenia (projektowany art. 1 pkt 3 i 4 – zmiana art. 1015 k.c. i 1019 k.c.).

Zgodnie z art. 1015 k.c. oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku może być złożone w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania. Brak takiego oświadczenia lub złożenie go z uchybieniem terminu jest równoznaczne z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza.

W przypadku małoletnich, poczynając od dnia, w którym zostali skutecznie zawiadomieni o powołaniu ich do spadku, ich przedstawiciele ustawowi mogą wystąpić do sądu o udzielenie zezwolenia na złożenie oświadczenia o przyjęciu spadku wprost lub odrzuceniu spadku, od której uzyskania uzależniona jest skuteczność złożonego oświadczenia w ich imieniu. Zgodnie bowiem z art. 101 § 3 k.r.o. rodzice nie mogą bez zezwolenia sądu opiekuńczego dokonywać czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu ani wyrażać zgody na wykonywanie takich czynności przez dziecko. Ponadto, w myśl art. 156 k.r.o.

opiekun powinien uzyskać zezwolenie sądu opiekuńczego we wszelkich ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku małoletniego. Stosownie zaś do treści art. 175 k.r.o. do opieki nad ubezwłasnowolnionych całkowicie stosuje się odpowiednio przepisy o opiece nad małoletnim.

Wskazać należy, że czynnością przekraczającą zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub osoby pozostającej pod opieką może być zarówno odrzucenie spadku, jak też jego przyjęcie wprost. W uchwale siedmiu sędziów Sąd Najwyższy z dnia 22 maja 2018 r. III CZP 102/17¹¹ wyraził pogląd, że skoro na stan majątku wpływają decyzje, których skutkiem jest wzrost jego aktywów lub obciążenie pasywami, to czynności wywołujące takie skutki należy uznać za czynności z zakresu zarządu majątkiem. Oświadczenie o odrzuceniu spadku, podobnie jak o przyjęciu spadku wprost, należy zatem zakwalifikować do czynności z zakresu zarządu majątkiem dziecka, a ze względu na to, że w znaczący sposób mogą prowadzić do powiększenia lub zmniejszenia tego majątku, należy uznać je za przekraczające zakres zwykłego zarządu. Nie bez znaczenia jest także to, że podejmując decyzję o przyjęciu lub odrzuceniu spadku rodzice mogą działać ze szkodą dla dziecka. Choć takie przypadki nie są częste, to nie można wykluczyć konfliktu interesów, gdy odrzucenie spadku przez dziecko doprowadzi do nabycia spadku przez rodziców.

Istotnym jest przy tym, że przewidziany w art. 1015 § 1 k.c. termin do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku ma charakter zawity. Oznacza to, że jego upływ powoduje utratę uprawnienia do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Do jego zachowania nie wystarczy, aby przedstawiciel ustawowy wystąpił do sądu o wydanie zezwolenia na przyjęcie lub odrzucenie spadku w imieniu małoletniego lub osoby pozostającej pod opieką. Złożenie takiego wniosku nie jest bowiem jednoznaczne ze złożeniem stosownego oświadczenia. Dodatkowo należy wskazać, że również samo złożenie wniosku do sądu o złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku nie jest postrzegane jednolicie jako wystarczające do zachowania ww. terminu.

W orzecznictwie wskazano na *ratio legis* wprowadzenia krótkiego sześciomiesięcznego terminu zawitego do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, jakim jest potrzeba jak najszybszego ustalenia kręgu spadkobierców w interesie ich samych, jak również wierzycieli spadku i innych uczestników obrotu prawnego. Te względy nie mogą jednak przesłaniać potrzeby ochrony interesów tych spadkobierców, którzy,

¹¹ OSNC 2018, nr 12, poz. 110. W orzeczeniu tym Sąd Najwyższy odwołał się do poglądów wyrażonych w postanowieniu z 28 września 2016 r., III CSK 329/15, OSNC 2017, nr 5, poz. 61.

w przeciwieństwie do spadkobierców o pełnej zdolności do czynności prawnych, doznają istotnych ograniczeń w możliwości swobodnego odrzucenia spadku¹².

Oczywistym jest, że między złożeniem wniosku do sądu o zezwolenie na złożenie w imieniu dziecka lub pozostającego pod opieką oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, a wydaniem postanowienia co do istoty sprawy i jego uprawomocnieniem się, upływa czas, na którego bieg wnioskodawca nie ma żadnego wpływu. Ocena czy przedstawiciel ustawowy małoletniego lub osoby pozostającej pod opieką zachował termin określony w art. 1015 § 1 k.c., powinna zatem tę okoliczność uwzględniać. Sprawy w przedmiocie zezwolenia na przyjęciu lub odrzucenie spadku nie mają pierwszeństwa w ich rozpoznawaniu, w związku z czym mogą zakończyć się po upływie sześciomiesięcznego terminu przewidzianego w art. 1015 § 1 k.c., nawet przy daleko posuniętej staranności działania i aktywności wnioskodawców. Prowadzić to może do sytuacji, w których małoletni lub osoba pozostająca pod opieką nie będzie mogła przyjąć lub odrzucić spadku w terminie wskazanym w art. 1015 § 1 k.c., nawet w przypadku złożenia przez jego przedstawiciela ustawowego czy opiekuna wniosku do sądu opiekuńczego o wyrażenie zezwolenia na przyjęcie lub odrzucenie spadku w pierwszym dniu biegu tego terminu. Przedstawiciel ustawowy małoletniego lub opiekun nie powinien być w gorszej sytuacji niż każdy inny spadkobierca, który dla złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku nie musi dokonywać żadnych dodatkowych czynności. Każda osoba uprawniona do przyjęcia lub odrzucenia spadku powinna mieć możliwość wykorzystania całego czasu przewidzianego w tym przepisie.

Kwestia wpływu wszczęcia postępowania o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka na bieg terminu do złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku w orzecznictwie Sądu Najwyższego rozstrzygana jest niejednolicie. Zgodnie z jednym stanowiskiem, złożenie do sądu opiekuńczego wniosku o zezwolenie na złożenie stosownego oświadczenia nie ma wpływu na bieg terminu określonego w art. 1015 § 1 k.c.¹³. W innych orzeczeniach zajęto stanowisko przeciwne, łagodzące rygoryzm terminu zawitego, z tym, że rozbieżnie wskazuje się na możliwość stosowania przez analogię przepisów o przerwie lub zawieszeniu terminów przedawnienia roszczeń¹⁴. Powstałych na tym tle rozbieżności nie wyeliminowała również uchwała Sądu

¹² Por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 1998 r. I CKU 181/97, nie publ. oraz z dnia 13 listopada 1998 r., II CKU 64/98, nie publ.

¹³ Zob. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2012 r. I CSK 414/11, LEX nr 1254617; z dnia 13 grudnia 2012 r., V CSK 18/12, LEX nr 1293843 i z dnia 25 lutego 2015 r., IV CSK 304/14, LEX nr 1663137.

¹⁴ Por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2013 r. I CSK 329/13, OSNC 2014/9/93; z dnia 28 maja 2015 r., III CSK 352/14, OSNC 2016/5/63; z dnia 24 września 2015 r., V CSK 686/14, LEX nr 1816581; z dnia 28 września 2016 r., III CSK 329/15, OSNC 2017/5/61.

Najwyższego z dnia 22 maja 2018 r. III CZP 102/17¹⁵, w której wskazano, że termin przewidziany w art. 1015 § 1 k.c. nie może się skończyć przed prawomocnym zakończeniem postępowania o zezwolenie na złożenie przez małoletniego spadkobiercę oświadczenia o odrzuceniu spadku. Po prawomocnym zakończeniu tego postępowania oświadczenie małoletniego powinno być złożone niezwłocznie, chyba że termin ten jeszcze nie upłynął. Ocenę „niezwłoczności” złożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku przez przedstawiciela małoletniego po udzieleniu zezwolenia przez sąd opiekuńczy pozostawiono przy tym sądowi spadku.

W doktrynie akcentuje się, że brak regulacji prawnej, określającej wpływ postępowania o zezwolenie na złożenie omawianego oświadczenia, stanowi lukę w prawie, a uznanie, że wpływ ten nie istnieje, narusza zasadę równości i godzi w interesy małoletniego. Na konieczność wprowadzenia odpowiedniej regulacji zwracał uwagę również Rzecznik Praw Dziecka w wystąpieniu z dnia 14 grudnia 2020 r. skierowanym do Ministra Sprawiedliwości.

W celu przecięcia sporu dotyczącego kwestii wpływu wszczęcia postępowania o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub pozostającego pod opieką na bieg terminu do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, w przedłożonym projekcie zdecydowano się wprowadzić wyraźną regulację w tym zakresie. Proponuje się, w przypadku, gdy złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku wymaga zezwolenia sądu opiekuńczego, bieg terminu na złożenie oświadczenia ulegał zawieszeniu na czas trwania postępowania w tym przedmiocie. Powyższe rozwiązanie należy stosować zarówno w odniesieniu do małoletniego, jak i osoby pozostającej pod opieką.

Po ustaniu okoliczności uzasadniających zawieszenie, termin będzie biegł dalej od chwili, w której nastąpiło zawieszenie. Oznacza to, że termin określony w art. 1015 § 1 k.c. zostanie wydłużony o czas trwania przeszkody, jaką niewątpliwie jest konieczność uzyskania zezwolenia sądu opiekuńczego na przyjęcie lub odrzucenie spadku w imieniu małoletniego lub osoby pozostającej pod opieką.

Trzeba przy tym zaznaczyć, że w uzasadnieniu uchwały pełnego składu Izby Cywilnej z dnia 20 maja 1978 r., III CZP 39/77¹⁶ Sąd Najwyższy wskazał, że wobec braku szczegółowej regulacji instytucji terminów zawitych w prawie cywilnym ustawodawca brał pod uwagę, iż wiele występujących przy stosowaniu terminów zawitych wątpliwości

¹⁵ OSNC 2018/12/10.

¹⁶ OSNCP 1979 nr 3, poz. 40.

orzecznictwo będzie musiało wyjaśnić, stosując przyjęte metody wykładni. Należy do nich niewątpliwie analogiczne stosowanie do prekluzji niektórych przepisów o przedawnieniu. Wskutek braku jakiegokolwiek uregulowania występuje bowiem istotna luka, a instytucja prekluzji jest, mimo pewnych różnic, bardzo zbliżona do instytucji przedawnienia. W szczególności podobny jest cel obydwu ograniczeń czasowych, a różnica polega głównie na większym rygoryzmie terminów zawitych. Rozważania te doprowadziły Sąd Najwyższy do konkluzji, że stosowanie w drodze analogii przepisów o przedawnieniu do terminów zawitych nie jest co do zasady wyłączone, jednakże należy zachować przy tym zabiegu ostrożność, wynikającą z rygoryzmu terminów prekluzyjnych. Każdy termin prekluzyjny wymaga zbadania, jakie racje przemawiają za ścisłym jego stosowaniem, a jakie za ewentualnym złagodzeniem jego rygoryzmu w drodze analogii. Zawsze należy ocenić, która z tych dwóch możliwości jest bardziej uzasadniona z punktu widzenia interesu społeczno-gospodarczego i zasad współżycia społecznego.

Mając powyższe na względzie, trudno uznać, aby proponowane rozwiązanie prowadziło do nadmiernego uprzywilejowania małoletniego lub pozostającego pod opieką wobec innych spadkobierców czy też do pogorszenia sytuacji wierzycieli. Dotychczasowy brak regulacji, określającej wpływ wszczęcia przed sądem opiekuńczym postępowania o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub osoby pozostającej pod opieką na bieg terminu do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, prowadził bowiem w praktyce do sytuacji, w której przedstawiciel ustawowy znajdował się w gorszej sytuacji niż każdy inny spadkobierca, który dla złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku nie musiał dokonywać dodatkowych czynności.

Zaproponowana regulacja doprowadzi również do usunięcia luki w prawie wskazanej w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej z dnia 20 maja 1978 r., III CZP 39/77.

Proponuje się jednocześnie wprowadzenie wyraźnej regulacji wskazującej, że dla zachowania ustawowego terminu do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku, określonego w art. 1015 § 1 k.c. wystarczające jest złożenie przed jego upływem wniosku do sądu o odebranie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku.

Tym samym, wyrażenie przez spadkodawcę wobec sądu woli co do zamiaru złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku w ciągu 6 miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania, traktowane będzie jako zachowanie tego terminu w przypadku następczego złożenia oświadczenia już po jego upływie.

Powyższe rozwiązanie stanowi potwierdzenie powszechnej praktyki sądowej¹⁷.

Wagi proponowanych regulacji nie umniejsza fakt, że wskutek zmiany systemowej wprowadzonej ustawą z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw¹⁸ od 18 października 2015 r. (w stosunku do spadków otwartych od tej daty) brak złożenia w terminie oświadczenia w przedmiocie przyjęcia lub odrzucenia spadku, zgodnie z art. 1015 § 2 k.c. jest równoznaczny z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza, co oznacza złagodzenie ewentualnych negatywnych konsekwencji dla spadkobiercy. Należy bowiem pamiętać, że prawem właściwym dla spadku może być nie tylko prawo polskie, zaś skutki braku odrzucenia zadłużonego spadku w świetle obcego prawa właściwego mogą być dużo bardziej dotkliwe dla spadkobiercy, niż skutki przewidziane w stosunku do spadków otwartych od 18 października 2015 r. w prawie polskim.

Ponadto w praktyce orzeczniczej powstają niekiedy problemy z odebraniem w terminie rocznym od uprawnionego oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku lub jego braku w terminie z art. 1015 § 1 k.c., nawet jeżeli przed upływem tego terminu złożył on wniosek do sądu o odebranie takiego oświadczenia. W orzecznictwie przyjęto zarazem, że przewidziany w art. 1019 § 2 k.c. w zw. z art. 88 § 2 k.c. termin zawity jest zachowany, jeżeli przed jego upływem oświadczenia te zostaną odebrane przez sąd do protokołu sądowego (względnie sąd poświadczy urzędowo podpis spadkodawcy na jego piśmie zawierającym oświadczenia) – co przyjęto np. w uzasadnieniu uchwały SN z 22 listopada 2013 r., III CZP 77/13. W uchwale SN z 15 marca 2018 r., III CZP 110/17, a potem w postanowieniu z 12 kwietnia 2018 r., II CSK 485/17 uznano, że w wypadkach wyjątkowych, w szczególności, gdy za nieodebranie oświadczenia w terminie spadkobierca nie ponosi winy, sąd może nie uwzględnić upływu tego terminu ze względu na zasady współżycia społecznego (art. 5 k.c. - miało to na celu ochronę spadkobiercy przed skutkami niezawinionej przez niego działalności sądu). Ponieważ jednak zastosowanie art. 5 k.c. nie jest remedium na wszystkie mogące pojawiać się w praktyce sytuacje (a ponadto zawsze będzie rodzić kontrowersje) proponuje się zapobiec mogącym powstawać w praktyce problemom przez zmianę art. 1019 k.c. na wzór projektowanego art. 1015 § 1¹ k.c. W orzecznictwie SN pojawiała się zresztą już wykładnia idąca w tym kierunku i wskazująca, że do zachowania terminu z art. 88 § 2 k.c. wystarczające

¹⁷ Zob. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 1963 r. II CR 109/63 (OSNCP 1964, nr 3, poz. 51); z dnia 24 września 2015 r. V CSK 686/14 (niepubl.) i z dnia 15 czerwca 2020 r. I NSNc 62/20.

¹⁸ Dz.U. 2015, poz. 539.

jest złożenie przez daną osobę przed jego upływem do sądu wniosku o odebranie przez sąd od niej takiego oświadczenia o uchyleniu się od skutków oświadczenia woli lub jego braku (postanowienie SN z 4 kwietnia 2014 r., II CSK 410/13), ale została potem odrzucona w uchwale SN 15 marca 2018 r., III CZP 110/17, co tym bardziej przemawia za koniecznością dokonania zmiany.

Mając na uwadze powyższe, proponuje się dodanie pkt 3 w art. 1019 § 1 k.c. i wskazanie, że dla zachowania terminu, o którym mowa w art. 88 § 1 k.c., wystarczające jest złożenie przed jego upływem wniosku do sądu o odebranie oświadczenia o uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia.

4) Potrzeba i cel nowelizacji przepisów dotyczących dziedziczenia spadków przez gminę lub Skarb Państwa, postępowania w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku (projektowany art. 1 pkt 5 – zmiana art. 1030 k.c.).

W obecnym stanie prawnym, stosownie do treści art. 935 k.c. w przypadku dziedziczenia ustawowego, Skarb Państwa i gmina powołani są do spadku w ostatniej kolejności jako tzw. spadkobiercy przymusowi.

W sytuacji, gdy spadkodawca nie pozostawił małżonka ani krewnych należących do kręgu spadkobierców ustawowych albo gdy żadna z tych osób nie chce lub nie może dziedziczyć, spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy. Gminie przysługuje pierwszeństwo dziedziczenia przed Skarbem Państwa, który staje się spadkobiercą dopiero wówczas, gdy nie da się ustalić ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy w Rzeczypospolitej Polskiej bądź, gdy ostatnie miejsce zamieszkania znajdowało się za granicą.

Z uwagi na to, że polskie prawo spadkowe opiera się na zasadzie nieistnienia spadków bezdziedzicznych, zgodnie z art. 1023 § 1 k.c., gmina lub Skarb Państwa nie mogą odrzucić spadku, który im przypadł z mocy ustawy. Podmioty te nie składają oświadczenia o przyjęciu spadku, a spadek uważa się za przyjęty z dobrodziejstwem inwentarza (art. 1023 § 2 k.c.). Regulacja art. 1023 § 2 k.c. jest przepisem szczególnym w stosunku do art. 1015 § 1 i 2 k.c., więc gmina i Skarb Państwa przyjmują spadek z chwilą powołania do spadku i od tej chwili odpowiadają za długi spadkowe *pro viribus hereditatis*, tj. do wartości ustalonego w wykazie inwentarza albo spisie inwentarza stanu czynnego spadku. Odpowiedzialność ta nie jest jednak ograniczona do składników majątku spadkowego. Rozwiązanie to jest krytykowane

w doktrynie jako nazbyt upraszczające możliwość zaspokojenia się przez wierzycieli spadkodawcy z majątku publicznego.

Odpowiedzialność gmin za długi spadkowe stanowi od wielu lat przedmiot licznych wystąpień władarzy samorządowych. Wskazują oni, nie bez racji, na krzywdzące jednostki samorządu terytorialnego rozwiązania, gdzie do zaspokojenia wierzyciela spadkowego dochodzi przez uszczuplenie rezerwy budżetowej, a nie ze spadku. Powstają sytuacje, gdzie majątek spadkowy przypadający gminie stanowi udział w nieruchomości, trudny do sprzedaży, a w międzyczasie długi egzekwowane są z jej rachunku bankowego. Niejednokrotnie wartość odziedziczonego majątku jest mniejsza od długów spadkowych. W rzeczywistości bowiem w znacznej większości majątki spadkowe przypadające podmiotom publicznym składają się przede wszystkim z licznych długów i niewielkich aktywów. Powyższe przypadki obciążają znacznie budżety gmin i wpływają na ich wynik finansowy.

Na powyższe problemy zwrócono również uwagę w opublikowanym w 2018 r. raporcie Najwyższej Izby Kontroli, dotyczącym „Wykonywania praw i obowiązków spadkobiercy przez gminy”.

Rozwiązania kodeksowe odpowiedzialności gmin i Skarbu Państwa jako spadkobierców ustawowych jawią się w pewnych sytuacjach jako niekorzystne. Uzasadnia to wprowadzenie rozwiązań, które umożliwiłyby im realną możliwość ograniczenia ich odpowiedzialności do wysokości nabywanego przez nich majątku spadkowego. W przedłożonym projekcie proponuje się regulację zgodnie, z którą spadkobiercy ustawowi nie mogący odrzucić spadku mieliby odpowiadać za długi spadkowe tylko ze spadku, tj. mienia wchodzącego w skład spadku, zamieszczonego w spisie inwentarza lub ujawnionego w wykazie inwentarza i do jego wartości.

Sporządzenie spisu inwentarza lub złożenie wykazu inwentarza służy wyeliminowaniu niepewności co do stanu czynnego spadku i obciążających ten spadek długów, a tym samym konieczne jest dla należytego zabezpieczenia interesów gminy i Skarbu Państwa jako spadkobierców przymusowych. Wskazane instytucje mają istotne znaczenie dla spadkobiercy w aspekcie dostarczenia mu informacji o składzie masy spadkowej oraz stanowią podstawę do określenia granic odpowiedzialności za długi spadkowe.

Przedmiotowa regulacja realizuje również zasady sprawiedliwości społecznej. Nie jest bowiem słuszne obciążanie w istocie całej wspólnoty gminnej lub całego społeczeństwa (przy dziedziczeniu Skarbu Państwa) koniecznością spłaty zadłużenia jednego ze swoich byłych członków, którego bliscy odrzucili spadek lub który spadkobierców nie pozostawił.

Należy mieć również na uwadze, że gdyby egzekucja miała toczyć się przeciwko dłużnikowi – spadkodawcy, toczyłaby się właśnie z jego majątku. Uprzywilejowanie zatem wierzyciela możliwością egzekwowania zadłużenia z majątku publicznej osoby prawnej, która jest z zasady zawsze wypłacalna, tylko dlatego, że jego dłużnik zmarł przed spłaceniem swoich długów, nie daje się pogodzić z zasadą sprawiedliwości społecznej.

Niezależnie od powyższego wskazać należy, że projektowana regulacja nie wyklucza tego, że gmina ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy oraz Skarb Państwa mogą odpowiadać w sposób rozszerzony poza zakres wyznaczony wartością przypadającego im spadku w wypadku spełnienia się przesłanek określonych w art. 1031 § 2 zd. 2 oraz art. 1032 § 1 i 2 k.c.

II. Przepisy zmieniające inne ustawy.

1) Zmiany przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego i Kodeksu postępowania cywilnego:

A. (projektowany art. 2 pkt 1 i pkt 2 – zmiana art. 101 oraz art. 156 k.r.o.).

Zmiany art. 101 § 3 i art. 156 k.r.o. są konsekwencją zmian projektowanych w art. 3 pkt 2 i art. 6 pkt 1.

B. (projektowany art. 3 pkt 2 i art. 6 pkt 1 – dodanie art. 640¹ k.p.c. i zmiana w ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych).

Dla przyspieszenia postępowania proponuje się rozpoznawanie wniosków o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub osoby pozostającej pod opieką w postaci przyjęcia lub odrzucenia spadku przez sąd spadku. Jeżeli w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku znajdzie konieczność wydania takiego zezwolenia, postanowienie w tym przedmiocie wyda sąd spadku.

Projektowany art. 640¹ §1 Kodeksu postępowania cywilnego¹⁹ przyznaje zatem sądowi spadku wyłączną właściwość do wydania postanowienia w przedmiocie zezwolenia na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub

¹⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 1805, z późn. zm.); dalej: k.p.c.

osoby pozostającej pod opieką w postaci przyjęcia lub odrzucenia spadku - w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, o ile wnioski o wydanie rozstrzygnięcia w tym przedmiocie nie zostały złożone do sądu opiekuńczego przed wszczęciem postępowania o stwierdzenie nabycia spadku.

Zmiana właściwości sądu wydającego takie zezwolenie w żaden sposób nie obniży ochrony interesów osoby małoletniej lub ubezwłasnowolnionej pozostającej pod opieką. Nie budzi wątpliwości, że sąd spadku często posiada informacje o składzie majątku spadkowego uzyskane w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku. Może zatem ustalić, czy ewentualne przyjęcie spadku, w którym pasywa przewyższają aktywa lub odrzucenie spadku, w którym aktywa przewyższają pasywa, będzie korzystne dla małoletniego lub osoby ubezwłasnowolnionej. Przyjęcie proponowanej zmiany pozwoli sądowi spadku w sposób całkowity rozstrzygnąć kwestie spadkobrania w jednym postępowaniu, bez konieczności angażowania sądu opiekuńczego, który dopiero po przesłaniu stosownego wniosku musiałby ponownie zapoznać się z okolicznościami sprawy znanymi już sądowi spadku. W konsekwencji doprowadzi to do uniknięcia powielania czynności sądowych – zarówno przez uczestników postępowania, jak i przez oba sądy (sąd spadku i sąd opiekuńczy).

Nie bez znaczenia jest przy tym fakt, że w doktrynie – na podstawie przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości badań empirycznych – podkreśla się, iż w praktyce sądy opiekuńcze w zasadzie nie prowadzą w tego typu sprawach postępowania dowodowego i podejmują decyzje co do wydania zezwolenia na przyjęcie albo odrzucenie spadku przez małoletniego na podstawie oświadczeń samych rodziców²⁰.

Dopełnienie przedmiotowej zmiany stanowi projektowany art. 640¹ § 2 k.p.c., zgodnie z którym z chwilą wszczęcia postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, wniosek o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub osoby pozostającej pod opieką w postaci przyjęcia lub odrzucenia spadku, złożony do sądu opiekuńczego, przekazuje się do dalszego rozpoznania sądowi spadku. Postępowanie w sprawach, które nie zostały przekazane, sąd opiekuńczy umorzy z chwilą zakończenia postępowania o stwierdzenie nabycia spadku.

Podobne rozwiązanie funkcjonuje w procedurze cywilnej w zakresie spraw o zniesienie współwłasności (art. 618 § 2 k.p.c.).

Co istotne, powierzenie sądowi spadku kompetencji orzekania w kwestii zezwolenia na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem małoletniego

²⁰ Por. J. Słyk, *Orzekanie w sprawach o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka*, „Prawo w działaniu” t. 21 (2015 r.), s. 221, 230-233 i 242.

dziecka i osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie – spadkobiercy polegającej na przyjęciu spadku wprost lub odrzuceniu spadku w toku sprawy o stwierdzenie nabycia spadku jest zgodne z regulacjami zawartymi w art. 16 ust. 3 Rozporządzenia Rady (UE) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę²¹.

Zgodnie z pkt 33 preambuły do wskazanego rozporządzenia jeżeli ważność czynności prawnej, która została lub ma zostać dokonana w imieniu dziecka w postępowaniu spadkowym toczącym się przed sądem państwa członkowskiego, wymaga zezwolenia lub zatwierdzenia ze strony sądu, to sąd w tym państwie członkowskim powinien móc podjąć decyzję, czy zezwolić na tę czynność prawną lub zatwierdzić taką czynność, nawet jeżeli nie ma ono jurysdykcji na podstawie niniejszego rozporządzenia. Wyraźnie wskazano też, że termin „czynność prawna” powinien obejmować, na przykład, przyjęcie lub odrzucenie spadku. Przenosząc te rozważania na płaszczyznę prawa polskiego można wskazać, że również w ustawodawstwie unijnym jako preferowane uznaje się rozwiązanie, zgodnie z którym sąd merytorycznie właściwy do rozstrzygnięcia danej sprawy ma uprawnienie do wydawania zezwoleń w odniesieniu do czynności mających być dokonywane przez osoby małoletnie, które to czynności generalnie byłyby objęte właściwością sądu opiekuńczego (na tle Rozporządzenia znajdującego się w innym państwie członkowskim).

Jednocześnie projektodawca nie dostrzega potrzeby interwencji legislacyjnej na gruncie ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych²² w związku z nowowprowadzonym przepisem art. 640¹ k.p.c. Nie powinno bowiem budzić wątpliwości, że w przypadku wniosku o wydanie zezwolenia na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub osoby pozostającej pod opieką w postaci przyjęcia lub odrzucenia spadku złożonego w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku należy pobrać od niego opłatę, niezależnie od opłaty od wniosku o stwierdzenie nabycia spadku, odpowiadającą opłacie od wniosku rozpoznawanego przez sąd opiekuńczy.

Wprowadzenie powyższego rozwiązania powiązane jest ze zmianą Prawa o ustroju sądów powszechnych. W sądach rejonowych zadania z zakresu wymiaru sprawiedliwości wykonują bowiem również asesory sądowi, z kompetencji których wyłączone są sprawy z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego. Należało zatem uczynić wyjątek od wyjątku i powierzyć asesorom sądowym uprawnienie do orzekania w przedmiocie zezwolenia

²¹ Dz.Urz. UE L. 178/1

²² Dz. U. z 2020 r. poz. 755, z późn. zm.

na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub osoby pozostającej pod opieką w postaci przyjęcia lub odrzucenia spadku, rozstrzyganego w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku.

Niezależnie od powyższego, projektowany art. 2 § 1a pkt 3 Prawa o ustroju sądów powszechnych eliminuje wadliwość odesłania, powstałą wskutek wejścia w życie ustawy z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych²³.

C. (projektowany art. 3 pkt 3 – zmiana art. 677 k.p.c.)

Projektowany art. 677 § 1 k.p.c. w stosunku do obecnie obowiązującej regulacji, nakłada na sąd obowiązek zawarcia w sentencji postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku określenia, w jaki sposób spadek został przyjęty przez spadkobierców. Zmiana ta ma charakter funkcjonalny i wynika ze społecznego zapotrzebowania na możliwość powoływania się spadkobierców na przysługujące im z mocy prawa ograniczenie ich odpowiedzialności w toku postępowania sądowego lub egzekucji (art. 319, 792 i 837 k.p.c.). Wprawdzie sposób przyjęcia spadku przez spadkobiercę nie stanowi w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku kwestii prejudycjalnej, to jednak ustalenie zakresu odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe ma istotne znaczenie na etapie realizacji przez wierzycieli przysługujących im roszczeń. Jednocześnie, zdaniem niektórych komentatorów, postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku powinno być traktowane jako swoisty „certyfikat spadkowy”, skupiający w sobie niemal wszystkie powiązane z danym spadkiem ustalenia i rozstrzygnięcia. Zamieszczenie takiej informacji uznawane jest w doktrynie za funkcjonalnie uzasadnione²⁴ i już teraz stosowane w praktyce przez sądy pomimo braku odpowiednich regulacji prawnych w tym zakresie.

2) Potrzeba i cel umożliwienia sądom dostępu do informacji (projektowany art. 3 pkt 1, art. 4, art. 6 i art. 7 – dodanie art. 515¹ k.p.c. i dostęp do rejestrów publicznych).

Projektowany art. 515¹ k.p.c. stanowi normę szczególną do art. 250 k.p.c.

²³ Dz. U. z 2018 r. poz. 771, z późn. zm.

²⁴ J. Stempień, P. Biernacki, *Wzmianka o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku lub akcie poświadczenia dziedziczenia*, MoP 2018, nr 5, s. 278–279.

Proces cywilny ma co do zasady charakter kontradiktoryjny. Przyjąć należy, że postępująca sukcesywnie informatyzacja postępowania cywilnego powinna docelowo objąć wszelkie tryby i rodzaje postępowań cywilnych. W tych ramach projektowane rozwiązanie usprawnia funkcjonowanie postępowania nieprocesowego i ma na celu zapewnienie sądom dostępu do informacji, których obowiązek pozyskania z urzędu, został nałożony ustawą (m.in. art. 670 § 1 k.p.c., art. 610 § 1 k.p.c. w zw. z art. 670 § 1 k.p.c., art. 684 k.p.c.).

Wzgląd na szybkość postępowania przemawia także za umożliwieniem zwrócenia się przez uczestnika postępowania do sądu z wnioskiem o uzyskanie istotnych informacji w sytuacji, gdy ten uprawdopodobni, że ich samodzielne uzyskanie byłoby nadmiernie utrudnione lub powodowałoby nieuzasadnioną zwłokę w postępowaniu.

Nie ograniczono wprost w tym zakresie dopuszczalnych rozwiązań technologicznych służących do bezpośredniego uzyskiwania informacji. O ile jednak sąd nie będzie miał jeszcze odpowiedniej infrastruktury umożliwiającej bezpośrednie uzyskanie informacji, niezbędnych do rozpoznania sprawy, pozostawiono możliwość ich uzyskania w tradycyjnej, papierowej formie.

Uczestnicy postępowania, którzy uprawdopodobnią, że samodzielne uzyskanie istotnych informacji niezbędnych do rozpoznania sprawy byłoby nadmiernie utrudnione lub powodowałoby nieuzasadnioną zwłokę w postępowaniu, nie zostaną obciążeni kosztami postępowania w zakresie pozyskania przez sąd tych informacji za pośrednictwem dostępnych systemów teleinformatycznych. W pozostałym zakresie zastosowanie znajdą przepisy ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych dotyczące wydatków.

Proponowana regulacja nie będzie miała zastosowania w postępowaniu wieczystoksięgowym, w którym zgodnie z art. 626⁸ § 2 k.p.c., rozpoznając wniosek o wpis, sąd bada jedynie treść i formę wniosku, dołączonych do wniosku dokumentów oraz treść księgi wieczystej. W orzecnictwie Sądu Najwyższego wyrażono pogląd, że art. 626⁸ § 2 k.p.c. zawiera pełną regulację przebiegu postępowania wieczystoksięgowego, tak w zakresie przebiegu postępowania dowodowego jak i podstaw orzekania. W związku z tym wyłączną podstawą ustaleń faktycznych i prawnych sądu przy rozpoznawaniu wniosku o wpis w księdze wieczystej jest jedynie treść wniosku, treść dołączonych do niego dokumentów i treść księgi wieczystej²⁵.

²⁵ Zob. uchwała Sądu Najwyższego składu 7 sędziów z dnia 16 grudnia 2009 r. - zasada prawna - III CZP 80/90, OSNC 2010, Nr 6, poz. 84; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 2003 r. I CKN 152/01, OSNC 2004, Nr 6, poz. 92.

Konsekwencją powyższych zmian, jest zaproponowana nowelizacja następujących ustaw: ustawy z dnia 17 maja 1989 r. - Prawo geodezyjne i kartograficzne, ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne oraz ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. - Prawo o aktach stanu cywilnego.

Projektowane zmiany mają łącznie na celu zapewnienie potencjalnej możliwości nieograniczonego w czasie sięgania do danych zgromadzonych w rejestrach, bazach i ewidencjach publicznych takich jak: Baza Usług Stanu Cywilnego, rejestr danych kontaktowych oraz ewidencja gruntów i budynków, na potrzeby prowadzonych postępowań nieprocesowych.

3) Charakter prawny informacji uzyskanych na potrzeby toczących się postępowań (projektowany art. 5 pkt 2 – zmiany w ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych).

Proponuje się, aby informacje wytworzone na potrzeby postępowań sądowych posiadały moc prawną dokumentów urzędowych. Przedmiotowa regulacja w sposób jednoznaczny przesądzi moc prawną takich informacji i pozwoli na wyeliminowanie pojawiających się na tym tle rozbieżności w ocenie ich mocy dowodowej.

Ze względów praktycznych, mając też na uwadze przyszłe, kolejne etapy informatyzacji postępowań sądowych, które docelowo powinny objąć ich wszystkie tryby i rodzaje, projektowane rozwiązanie zostało umieszczone w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych.

Podkreślenia wymaga, że adresatem niniejszego przepisu będą przede wszystkim sądy.

III. Przepisy końcowe (projektowany art. 8 i art. 9 – kwestie intertemporalne).

W celu dostosowania systemów sądowych oraz rejestrów państwowych do nowych możliwości i zadań, zakłada się 12 miesięczne *vacatio legis*. Jednocześnie przepisy dotyczące instytucji niegodności dziedziczenia, zmian w sposobie dziedziczenia Skarbu Państwa lub gminy, ograniczenia kręgu dalszych spadkobierców ustawowych, postępowania w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku, postępowania w przedmiocie zezwolenia na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub osoby pozostającej pod opieką w postaci przyjęcia lub odrzucenia spadku oraz dotyczące

rozszerzenia uprawnień asesorów sądowych, z uwagi na wagę projektowanych rozwiązań, powinny wejść w życie wcześniej, tj. po upływie 3 miesięcy od dnia opublikowania ustawy w Dzienniku Ustaw.

IV. Potrzeba notyfikacji.

Zawarte w projekcie ustawy regulacje nie będą miały wpływu na działalność mikroprzedsiębiorców, małych i średnich przedsiębiorców.

Projekt ustawy nie podlega obowiązkowi przedstawienia właściwym instytucjom Unii Europejskiej, w tym Europejskiemu Bankowi Centralnemu, w celu uzyskania opinii, dokonania powiadomienia, konsultacji albo uzgodnienia.

Projekt ustawy nie podlega procedurze notyfikacji aktów prawnych określonej w przepisach rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie sposobu funkcjonowania krajowego systemu notyfikacji norm i aktów prawnych (Dz. U. poz. 2039, z późn. zm.).

Projekt ustawy nie jest sprzeczny z prawem Unii Europejskiej.

Brak jest możliwości podjęcia alternatywnych środków osiągnięcia celu projektowanej regulacji w stosunku do działań legislacyjnych.

Projekt ustawy został udostępniony w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej Ministra Sprawiedliwości stosownie do wymogów art. 5 ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o działalności lobbingskiej w procesie stanowienia prawa (Dz. U. z 2017 r. poz. 248) oraz zgodnie z § 52 ust. 1 uchwały nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. – Regulamin pracy Rady Ministrów (M.P. z 2016 r. poz. 1006, z późn. zm.) – w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej Rządowego Centrum Legislacji.